

İslâmî Eğitim Açısından Eğitimdeki Zararlı Yöntemler

Muhammed Rıza Kaimî Mukaddem

Giriş

Eğitim, insanın çeşitli boyutlarda yeteneklerini geliştirmektir. Hedefi de insanın kendisiyle, Allah ile diğer insanlarla ve tabiat ile olan irtibatını dengelemektir. Gerçekleşmesi için de çeşitli boyutlarda dakik bir programa ihtiyaç vardır. Öyle bir program olmalı ki bir yönden insanın sahip olduğu özelliklere ve gerçekliklerine, diğer yönden insanî ve ilahî gerekliliklere ve değerlere göre düzenlenmiş olmalı ve bu temele göre hedefler ve usuller belirlenerek programın uygulama yöntemleri belirtilmiş olmalıdır. Bu meyanda, gerçekte mevcut vaziyetten istenilen vaziyete geçiş köprüsü olan bu yöntemlerin rolü çok önemlidir. Zira uygulanacak olan eğitim programı her ne kadar düzgün şekilde yapılmış olursa olsun ve her ne kadar ileri derecede hedef ve temeller üzerine belirlenmiş olursa olsun, eğer gerçekleştirme yolunda doğru ve uygulanabilir yöntemler icra edilmezse, sonuca ulaşamayacak ve kısır kalacaktır.

Yöntem, lügatte yol, stil, biçim, forma ve teknik olarak açıklanmıştır. İstılahta ise hakikatin keşfi ve tanınması ve sarsıntılardan uzak durmak için kullanılan stil ve önlemler topluluğuna denir.¹ Ama eğitim ve

1-Muhsin Fermehinî Ferahanî, *Ferheng-i Tavsifiyi Ulum-i Terbiyetî*, s.369.

öğretim alanında, eğitim konusundaki araştırmacılar her ne kadar eğitim yöntemleri hakkında görüş beyan etmişlerse de dakik ve belirli bir tanım belirtememişlerdir. Bu da, bazı durumlarda yöntem ve temelin birbirine yakınlığından dolayı bu ikisinin karıştırılmasına neden olmuştur. Örnek olarak bazıları "ilmin amel ile birleştirilmesi"ni, "iyiliği emretmek ve kötülükten nehiy etmek"i veya "eğitimde dereceleme"yi temel ve diğer bazıları da bunları yöntem olarak tanımlamışlardır.¹

Biz de eğitim yöntemi kavramını tanımlama ve analizini yapma peşinde değiliz. Sadece hedeflediğimiz tanım hakkındaki görüşümüzü belirteceğiz. Müellifin inancına göre, eğitim yöntemi, eğitmenin öğrenci üzerinde oluşturmak istediği etki için sergilediği davranışlar, sözler ve hallerdir ve bunların vesilesiyle eğitim hedefleri gerçekleşir. Yöntemler bazen genel, bazen de özel itibariyle dikkate alınır. Örnek olarak, ceza genel bir yöntemdir ve öğrencinin kötü davranışlarının azaltılması ve durdurulması için sergilenen öfke kaynaklı davranışlar topluluğuna denir. Bununla birlikte ceza, kınama, küsme, mahrum bırakma ve bedensel ceza vs. gibi davranışları da kapsamaktadır. Aynı zamanda eğitim yöntemlerinin bazen pozitif boyutları vardır; mesela teşvik etmek gibi, bu yöntemi uygulamanın terbiye açısından etkileri de oldukça fazladır. Yine bu yöntemlerin negatif boyutları da vardır; bunları uygulamamanın etkisi yine büyük olacaktır. Mesela iyi ve kötü öğrenciler arasında ayrımcılık yapmak gibi.

Eğitim ve öğretimde doğru yöntemleri, yanlış yöntemlerden ayırmak ve onları tanımak, bu mesleğin en büyük problemlerinden biridir. Bundan dolayı, eğitim yöntemleri alanında gerek öğrenci velileri ve gerekse eğitim eğitmenleri tarafından doğru kabul edilmiş olan yanlışlıklar bulunmaktadır ve bunlar eğitim ve öğretimde ilerlemeyi yavaşlatmakta ve hatta eğitim ve öğretime ciddi zararlar vermektedir. Öğrenci velilerinin ve eğitmenlerin birçoğu, daha önceki nesillerden intikal etmiş olan adet ve inançlardan dolayı eğitim ve öğretimde uyguladıkları yöntemleri doğru sanmakta, bu yanlış yöntemleri uygulamada ısrarcı olmakta ve hatta uyguladıkları bu yanlış yöntemleri dinin bir buyruğu sanmaktadırlar. Hâlbuki dinin görüşü uygulanan bu yöntemler hakkında menfidir.

1-Behruz Refikî, *Arayı Danişmendan-i Muselman Der Talim ve Terbiyet ve Mebaniyi An*, c. 3, s. 272.

Doğru eğitim yöntemlerini bilmemek ve eğitim ve öğretim alanında yanlış inanç ve yöntemleri anlatıp uygulamada ısrarcı olmak, eğitimcileri yollarından saptırmakta ve eğitim işini birçok problemle karşı karşıya getirmektedir. Belki de öğrencileri bu yanlış yöntemlerle eğitmek yerine onları kendi hallerine bırakmak ve hiç eğitmemek daha doğru bir harekettir. Zira onları eğitmemek durumunda, yaşamları hakkında kendi kendilerine doğru olanı bulma ihtimalleri vardır. Ancak öğrencileri yanlış eğitmek ve eğitmenin öğrencilere karşı yanlış ve hatalı davranışları onları başka bir tarafa yönlendirecek ve sonucu yıkıcı eğitimden başka bir şey olmayacaktır.

O halde eğitim ve öğretim alanında eğitim yöntemleri hakkında konuşmak, önemli ve zaruridir ve her ne kadar bu konu hakkında analiz ve araştırmalar yapıp ilmî eleştiriler yöneltirse doğrular ve gerçekler daha çok ortaya çıkacak ve doğru yöntemlerin uygulanabilirliği ve başarıları daha da çoğalacaktır.

Eğitim alanındaki üstatlar ve yazarlar daha çok doğru ve pozitif eğitim yöntemleri hakkında konuşup kitaplar yazmışlardır. Yani şu ana kadar zikredilen görüşleri ve aslında olması gerekenleri belirtmişlerdir. Ancak olmaması gerekenler ve yanlış ve negatif eğitim yöntemleri, başka bir tabirle "Zararlı Eğitim Yöntemleri" hakkında çok az söz söylenmiştir.

Bu makalede maalesef kimi zaman eğitim alanında gördüğümüz iki yanlış ve zararlı yönetime değineceğiz. Bunlardan birincisi; "Eğitmenlerin öğrencilere ayrımcı ve adaletsiz davranışları" ve ikincisi; "İkrah, icbar, tahmil ve tahakküm" konularıdır.

1- Eğitimcilerin Öğrencilere Ayrımcı ve Adaletsiz Davranışları

Eğitmenler ve ebeveynlerden gördüğümüz davranışlardan biri de, öğrenciler ve çocuklar arasında ayırım yapmak ve onlara adaletsiz davranmaktır. Elbette bu davranışlar, genellikle etki ve sonuçları düşünülmeden sergilenmektedir. Ancak bazı eğitimciler bu davranışı, eğitim yöntemlerinden biri olarak görmekte ve eğitim yöntemi olarak kullanmaktadırlar. Çocuklardan birini diğer çocukların veya öğrencilerden birini diğer öğrencilerin önünde öpmek, ona hediye

vermek gibi. Bu birçok eğitimci ve ebeveynin gördüğü bir harekettir. Eğer bu davranış, bir öğrenci ya da çocuğu teşvik ve diğerlerini aşağılamak için olursa, eğitim yöntemine dönüşür ve bu eğitmenin veya ebeveynin bu davranışı eğitim yöntemlerinden bir yöntem olarak kullandığını gösterir.

Öğrencilerden bazılarını ayrıcalık tanımak, arada bir iyi netice verse de, başkaları üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiler faydalarından çok daha fazladır. Bundan dolayı zararlı yöntemler kategorisinde yer almaktadır ve eğitimcilerin eğitim yöntemleri arasından çıkarılmalıdır.

1- Dinî Kaynaklarda Ayrımcılık

1-1 Genel Deliller

İslâm dininin insanları cezbeden özelliklerinden birisi de, beşerî ölçüleri ve insanî temayülleri değer yargısı olarak kabul etmeyiştir. Bundan dolayı bazı insanları diğer bazı insanlardan üstün görmemektedir. Hatta bir adım ileri giderek bunun için gerçek ve ilahî ölçüler belirlemektedir. Böylelikle inananların davranışlarında görülebilecek ayrımcılığın önünü almaktadır. Örnek olarak, insanlardan çoğu kabilecilik, ırkçılık, erkeklik, zenginlik, güzellik ve yakışıklılık vs. gibi değerleri üstünlük ölçüsü olarak görmektedirler. Ancak İslâm, takva ve Allah'a bağlılığı üstünlük ölçüsü olarak belirlemiştir ve bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah katında derecesi en üstün olanınız, ondan en çok çekinenizdir."¹

İslâm'ın ve dinî kaynakların bu konu hakkındaki önemli vurgusu ve ısrarı, kanun koyucunun adaletine ve ayrımcılığa karşı çıkışına işaret etmektedir. Bu ölçü geneldir ve bireylerin tüm davranışlarını kapsamaktadır. Yani tüm bireyler, tüm davranışlarında bu ölçüye göre hareket etmek zorundadırlar ve davranışlarını bu temel üzere şekillendirmelidirler. Bu ölçünün uygulanmasındaki en önemli etken, adalettir. Yani eğer yaşama dair konularda, bireyler arasındaki diyaloglarda adaletle dikkat edilirse, takva uygulanmış demektir. Bundan dolayıdır ki İslâm, adaletle ve adaletin uygulanmasında bu kadar ısrarcı olmuş ve insanların adaletsiz davranışlarından ve zulüm etmelerinden

1-Hucurat, 13.

sakındırmıştır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"...Bir kavme olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalette bulunun ki bu, takvaya daha yakındır..."¹

Bu ayette Allah Teâlâ, kin ve nefretten dolayı adaletsiz davranmaktan insanı sakındırmakta ve ilahî takvaya uygun olarak hak ve hukuka riayet etmeyi tavsiye etmektedir. Başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır:

"...Söz söylediğiniz zaman hısıminız bile olsa adaleti mutlaka gözetin ve Allah'la ettiğiniz ahde vefa edin. İşte düşünüp öğüt almanız için bunları emretmiştir size."²

Akrabalara duyulan eğilim de adaleti uygulamaktan alı koyan sebeplerden birisidir. Zikredilen ayet açıkça bunu söylemiştir ve adaleti uygulayabilmek için bu eğilimlerden uzak durmayı tavsiye etmiştir. Başka bir ayette de Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Şüphe yok ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Gerçekten de Allah, size ne de güzel öğüt vermede. Şüphe yok ki Allah, her şeyi duyar, görür."³

Bu ayette de insanlara emaneti adaletle riayet ederek sahiplerine vermeyi tavsiye etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim başka bir ayette de, insana kendisinin, babasının annesinin zararına bile olsa adaletle davranmayı tavsiye etmektedir:

"Ey inananlar, Allah için daima adaleti tam yerine getirin ve tanıklığı o yolda yapın, hatta kendi aleyhinize yahut anayla babanın ve yakınların aleyhine bile olsa. Hatta zengin yahut yoksul bile olsa, çünkü Allah ikisine de sizden daha ziyade sahiptir, sizden daha fazla korur onları ve siz, adaleti icra ederken nefsinizin dileğine uymayın. Bir tarafı gözeterek hüküm verir yahut birinden yüz çevirerseniz bilin ki Allah, şüphe yok, yaptıklarınızın hepsinden haberdardır."⁴

Bu ayetlerden açıkça anlaşılıyor ki adalet, yerine getirilmesi mecburi olan bir temel ve dinî bir zarurettir. İnsanın tüm davranışlarına hâkim olan bir unsurdur; ona tüm ortamlarda, özellikle insanların birbirleriyle

1-Maide, 8.

2-Enam, 152.

3-Nisa, 58.

4-Nisa, 135.

olan irtibatlarında riayet etmek vaciptir. Bu emre uymamak zulüm ve adaletsizlik sayılmaktadır ve ilahî azap ve nefrete duçar olmaktır. Kur'ân-ı Kerim birçok yerde defalarca zalimleri çok acı bir azap ile cezalandıracağını beyan etmekte ve kötü sonuçlarını açıklamaktadır.¹

Açıklananlardan belli olduğu üzere, zulüm ve adaletsizlik dinin men ettiği konular içindedir ve dindar insanların davranışları arasından da çıkmak zorundadır ve eğer bir kimse bunları yaparsa, çok acı bir azaba duçar olacaktır. Bu, çeşitli mısdaqları olan genel bir kanundur. Öğrencilere zulüm ve onlara adaletsiz ve ayrımcı davranmak bu mısdaqlardan birisidir ki bu şekilde davranan kimse acı bir azaba duçar olacaktır. Eğitmenin öğrencilere zulüm etmesinin ve onlar arasında ayrımcılık yapmasının haram oluşu, "başkalarına zulüm etmek haramdır" kanunundan çıkmaktadır ve eğitmenleri her türlü zulüm ve ayrımcılıktan sakındırmaktadır.

Zikredilen genel delillere ilave olarak eğitim alanı ve eğitmen ve öğrenci ilişkisi ile ilgili özel deliller de bulunmaktadır. Bu delilleri de özetle zikredeceğiz.

1-2 Özel Deliller²

Bu bölümde ilk önce bu konu hakkındaki rivayetleri zikredeceğiz ve sonra birkaç konuyu açıklarken bu rivayetlerin analizini yapacağız.

1-Aişe'nin yanına iki kızıyla birlikte bir kadın geldi. Aişe kadına üç tane hurma verdi. Kadın da her bir kızına bir hurma verdi. Sonra kalan bir taneyi de onlar arasında paylaştırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.a) geldi ve Aişe de Peygamber'e kadının bu yaptığını aktardı. Hz. Peygamber (s.a.a) kadına şöyle buyurdu: "Ne kadar ilginçsin! Şu an bu yaptığınla cennete girdin!"³

2-Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: "Hediye verirken evlatlarınız arasında adaletli davranın."⁴

1-Zuhruf, 65. Şuara, 227. Sebe, 42. Yunus, 52.

2-Özel delillerden kasıt, eğitmenlerin ve ebeveynin öğrencilere ve çocuklarına adaletli ve insafli davranması hakkında nakledilen rivayetlerdir.

3-*Sünen-i İbn-i Mace*, c. 2, Babu'l-Edeb, 3. Bab, s. 1210, 3668. Hadis.

4-*Sahih-i Buharî*, c. 3 ve 4, s. 318, 518. Bab.

3-Allah Resulü (s.a.a) oğullarından birini öpüp diğerini öpmeyen bir adama bakıp şöyle buyurdu: "Ötekini de (bir şey ile) avutup aralarını eşitlesen olmaz mıydı?"

4-Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: "Allah, öpmede dahi evlatlarınız arasında eşit davranmanızı sever."¹

5-Numan b. Beşir şöyle diyor: Babam bana bir hediye vermişti. Annem Amre binti Revahe (belki de babamın diğer oğullarının tepkisinden korktuğu için) hediyeyi kabul etmedi ve "Peygamber bu hediyeye şahitlik etmedikçe onu almam." dedi. Babam da Peygamber'in yanına geldi ve şöyle arz etti: "Ben Amre'den olan oğluma hediye verdim ve hanımın siz buna şahitlik etmedikçe almayacağını söyledi." Peygamber "Bütün evlatlarına böyle bir hediye verdin mi?" diye sordu. Babam "Hayır!" deyince Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'tan korkun ve evlatlarınız arasında adaletli davranın. Ben zulme şahitlik etmem."²

6-"Şüphesiz evlatlarının senin üzerindeki hakkı, onlara adaletli davranmandır. Tıpkı senin evlatların üzerindeki sana iyilikte bulunmaları hakkının olması gibi."³

7-"İyilikte ve ikramda size karşı adaletli olunmasını sevdiğiniz gibi siz de evlatlarınıza bağışladıklarınız hususunda adaletli olun."⁴

8-"Allah'tan sakının ve evlatlarınızın size iyi davranmalarını sevdiğiniz gibi siz de evlatlarınız arasında adaletli olun!"⁵

9-"Size iyilikte ve ikramda adaletli davranılmasını sevdiğiniz gibi evlatlarınız arasında adaletli davranın."⁶

10-"Eğer bir kimsenin kız çocuğu olursa ve ona eziyet etmezse, aşağılamazsa ve oğlunu kızının önüne geçirmezse, Allah Teâla onu cennetine sokacaktır."⁷

1-*Kenzu'l-Ummal*, c. 16, 45350. Hadis.

2-A.g.e, 45957. Hadis.

3-A.g.e, 45358. Hadis.

4-A.g.e, 45347. Hadis.

5-A.g.e, 45348. Hadis.

6-*Biharu'l-Envar*, c. 104 s. 93, 16. Hadis.

7-*Kenzu'l-Ummal*, c. 16, 45400. Hadis.

11-"Bir şey bağışladığınızda (kız ve erkek) evlatlarınız arasında eşit davranın. Eğer (bu hususta) birini üstün tutacak olsa idim kızları üstün tutardım."¹

12-Mesud b. Sadaka Cafer b. Muhammed'den (a.s) şöyle nakletmektedir: "Allah'a yemin ederim ki ben, bazı evlatlarımı dizime oturttuk onlara daha muhabbetli davranıyorum ve onları daha çok övüyorum. Hâlbuki biliyorum ki diğer evladım bunu daha çok hak ediyor. Bunu, diğer evlatlarımla hak eden evladıma kötü davranmaması ve Yusuf'un kardeşlerinin mürtekip oldukları hataya mürtekip olmamaları için yapıyorum."²

2- Eşitliğe Evet, Ayrımcılığa Hayır

Nakledilen hadisler, ebeveyn çocuklarına eşit ve adaletli şekilde davranmak ve ayrımcılıktan kaçınmak zorundadır. 6. hadise göre eşit davranış, çocukların babaları üzerindeki haklarından biridir:

"Çocukların senin üzerindeki hakkı, onlara adaletli davranmandır."

Bu hak, erkek ve kız çocuk arasında eşittir. Eğer ebeveyn bu hakka riayet ederlerse, 1. ve 10. hadislerle göre sevapları cennettir. 1. hadiste iki kız çocuğuna üç adet hurmayı eşit paylaştıran annenin makamının cennet olduğu beyan edilmiştir. 10. hadiste de, "Eğer bir kimsenin kız çocuğu olursa ve ona eziyet etmezse, aşağılamazsa ve oğlunu kızının önüne geçirmese, Allah Teâlâ onu cennetine sokacaktır." denmiştir.

Naklettiğimiz bu rivayetlerde evlatlar arasında adaletsiz davranmanın zulüm olduğu ve Allah Resulü'nün de buna şahitlik etmeyeceği bildirilmiştir.

5. rivayette şöyle okumaktayız:

"Numan b. Beşir şöyle diyor: Babam bana bir hediye vermişti. Annem (Umre) de (belki de babamın diğer çocuklarının rahatsız olacağını düşünerek) buna muhalefet etti ve 'Allah Resulü şahitlik etmeden bu hediyeyi kabul etmeyeceğim.' dedi. Babam Peygamberin yanına gitti ve şöyle arz etti: 'Ben Umre'den olan oğluma hediye aldım. Umre de siz şahitlik etmedikçe o hediyeyi almayacağını söyledi.' Allah Resulü şöyle buyurdu: 'Bütün

1-A.g.e, 45346. Hadis.

2-Biharul'-Envar, c. 74, s. 78, 74. Hadis.

evlatlarına hediye aldın mı?' Hayır diye arz ettim. Şöyle buyurdu: **'Allah'tan kork ve çocukların arasında adaletli davran. Ben zulüm üzere olan davranışlara şahitlik etmem.'**

Şüphesiz eğer bir iş zulüm sayılırsa, haramdır ve haram iş gören ilahî azaba duçar olacaktır:

"...Yazıklar olsun zulmedenlere elemli günün azabından."¹

3- Hangi Ayrımcılık Yasaklanmıştır?

Birinci asıl, tüm öğrenci ve evlatların, öğretmenlerinin ve anne ve babalarının kalbinde eşit olmalarıdır. Zira öğrenci ve evlat olmada hepsi eşittirler. Ancak bir neden, tüm denkleme öğrencilerden veya evlatlardan birisinin yararına bozabilir ve öğretmen veya ebeveyni birisine daha fazla yakınlaştırabilir. Bir anneye hangi çocuğunu daha çok sevdiğini sorduklarında şöyle cevap vermiş: "Büyüylene kadar en küçükleri, hangisi hasta ise iyileşene kadar onu ve geri dönünceye kadar benden uzak olanı."²

Evet, bu cevabın her ne kadar bilimsel olarak herhangi bir dayanağı olmasa da ve bu cevabı delil olarak kullanamasa da, doğru ve güzel bir cevaptır. Bu cevabı dikkate aldığımızda öğrenciler ve evlatlar arasında fark olduğuna dair delile gereksinim duyduğumuzu anlarız. Lakin bahis, bu sebebin doğru olup olmadığıdır ve ayrımcılığın nasıl uygulandığıdır. Her ne kadar öğrenciler, öğrenci olma hasebiyle öğretmenleri yanında eşitlerse de bireysel farklar göz önüne alındığında öğretmenleri yanında farklı makam ve konuma sahip olabilirler. Öğrencilerden birinin sahip olduğu bir özellik, öğretmenin özellik sahibi öğrenciye diğerlerinden daha fazla eğilim göstermesine ve ona daha farklı davranmasına ruhsat olabilir. Bu, dışa vurulmadığı müddetçe sakıncası olmayan bir duygudur. Hatta eğer öğretmen tarafından doğru bir şekilde dışa vurulursa yine sakıncası yoktur ve hadisler bu noktayı teyit etmektedirler.

"İmam Musa Kazım'a (a.s) farklı annelerden evlatları olan bir adam hakkında soru sordum. "Acaba birisini diğerlerine üstün

1-Zuhruf, 65.

2-Et-Tıflu fi's-Şeriat el-İslâmiyye ve Menhecu et-Terbiyyeti en-Nubuvve, Suham Mehdi Cabbar, s. 465.

tutabilir mi?" İmam (a.s) şöyle buyurdu: **"Evet, sakıncası yoktur. Babam (Cafer Sadık) da beni kardeşim Abdullah'a üstün tutardı."**¹

Bu rivayetten birkaç nokta çıkmaktadır:

İlk olarak bu hadis, üstün tutmaya sadece izin vermektedir, bunun vacip ve gerekli olduğunu söylememektedir. Anlaşılan o ki soruyu soran üstün tutmanın caiz olmadığını düşünmekteydi ve İmam (a.s) "Sakıncası yoktur." diyerek bu düşüncenin geçersizliğini beyan etti. Yani özel şartlarıyla birlikte caizdir, ancak vacip veya gerekli olan bir şey değildir.

İkinci olarak İmam Musa Kazım (a.s) "Babam da beni kardeşim Abdullah'a üstün tutardı." derken üstün tutma ölçüsünü de beyan etmektedir; asil bir aileden gelen değerli bir anneye sahip olmak. Zira İmam'ın annesinin böyle özellikleri vardı. İmam sanki şunu demeye çalışmıştır, eğer çocuğun böyle bir annesi olursa sakıncası yoktur. İmam Musa Kazım'ın (a.s) değerli babası İmam Cafer Sadık'ın evladına davranışları da bu yöndeydi. İmam Cafer Sadık'ın (a.s) bu davranışının sebebi belki de kendi çocuklarına ve takipçilerine eş seçerken dikkatli olmaları, asil ailelerle evlenmeleri, nesli hidayet ve irşat etmeleri mesajı vermektir. Zira salih evlatlar, salih annelerin kucağında yetişmektedir. Değerli Peygamberimiz (s.a.a) bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Salih ailelerle evlenin, zira çocuğun temeline ve kanına etkisi vardır."²

Elbette İmam Cafer Sadık'ın (a.s) İmam Musa Kazım'ı (a.s) oğlu Abdullah'a üstün tutmasının nedeni, onun İmamet makamına sahip olmak gibi özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Allah daha iyi bilir.

Şimdi zikredeceğimiz hadis, üstün tutma izni hakkında daha fazla bilgi verebilir.

"İmam Cafer Sadık'a (a.s), bazı çocuklarını üstün tutup onlara hediye veren baba hakkında soru soruldu. İmam (a.s) şöyle cevap verdi: **Eğer doğru bir nedenden dolayıysa, sakıncası yoktur.**"³

Beyan edildiği üzere, zikredilen rivayetlerden anlaşılmaktadır ki bir

1- *Vesailu's-Şia*, c. 15, s. 204, 2. Hadis.

2- *Kenzu'l-Ummal*, c. 15, s. 296, 44559. Hadis. Çocuğa ortamı hazırlamak için şu esere müracaat ediniz: Seyyid Ali Hüseyinzade, *Çocuk Terbiyesi*, Medrese ve Üniversite Araştırma Kuruluşu, Kum 1380, s. 31-50.

3- *Müstedreku'l-Vesail*, c. 15, s. 172, 2. Hadis.

evladı diğer evlatlara veya bir öğrenciyi diğer öğrencilere üstün tutmanın, eğer doğru ve özel bir nedeni olursa sakıncası yoktur. Örnek olarak; eğer bir çocuk saygın ve değerli bir anneden dünyaya gelmişse veya bir öğrenci karakterinden kaynaklanan bir takım özelliklere sahipse ya da bunların tersi olsa ve bazı zayıflıklar ve eksikliklerden dolayı eğitmen veya ebeveyn daha fazla ilgi göstermek zorunda kalsa, o çocuğun diğer çocuklara üstün tutulmasının sakıncası olmaz. Hatta bazen üstün tutmak gerekebilir de. Ancak bir çocuğu başka çocuklara üstün tutma ve ona farklı davranmanın nedeninde, temelinde ve niceliğinde asıl nokta, hadiste geçen **"...eğer doğru bir nedenden dolayıysa..."** ibaresidir.

Açıklama: Ayrımcılığın ve bazılarını diğer bazılarına üstün tutmanın doğruluğunun iki anlamı olabilir; bazen ayrımcılığın kendisi doğrudur anlamındadır. Yani eğitmen ayrımcılık yapmak için açıklayıcı ve kabul edilebilir bir nedene sahip midir, değil midir? Acaba bu tür bir ayrımcılık kanun koyucunun razı olduğu ayrımcılık mıdır, değil midir? Acaba bu ayrımcılıkta ifrat/aşırıya kaçma veya tefrit/ihmal yapılmış mıdır?

Ayrımcılık, eğer doğru bir nedenden kaynaklanıyorsa, bu ayrımcılık değildir. Adalete riayet edilerek gerçekleştirilmiş bir farklılıktır. Başka bir ifadeyle, öğrencilere davranıştaki tüm farklılıklar ayrımcılık değildir. Örnek; eğitmen sınavdan sonra öğrencilere her birinin yeteneği ve çalışmasına göre farklı notlar verir. Bu notlar her ne kadar farklı olsalar da adaletin ta kendisidir ve böyle bir durumda herkese aynı notu vermek adaletsizlik ve zulümdür. Ayrımcılık, bireyler arasında şartlarda ve kapasitelerde eşitlik söz konusuysa birini diğerine üstün tutmak ve ona diğerlerine verilmeyen imtiyaz ve özel imkânları vermektir.

Eğitmen ve ebeveynin şer'i kural ve ölçüleri görmezden gelip bir çocuğu diğerine üstün tutmaları veya bu konuda ifrat edip kendisinde güzel meziyet olan bir çocuğa tüm mallarını bağışlamaları ve diğerlerini mirastan mahrum bırakmaları durumunda, bu davranışları kanun koyucu tarafından doğrudur diye tasdik edilmeyecek ve imzalanmayacaktır. Zira bu davranış, diğerlerinin hakkını ayaklar altına almakla ve onlara zulüm etmekle eş değerdir. Zulüm örneklerinden sayılan her davranışın karşılığı ilahî azaptır.

Ayrımcılığın ve birini diğerlerine üstün tutmanın doğruluğunun diğer anlamı da davranışın niceliğinin doğruluğudur. Bu şu demek oluyor; hem ayrımcılığın kendisi doğrudur ve kimseye zulüm edilmemiştir ve hem de davranışın niceliği öyledir ki hiç kimse zarar görmemiştir. Şu

nokta gözden kaçmamalıdır; eğer ayrımcılık yapılması doğru olan ve yapılmadığı takdirde zulüm sayılacak olan bir yerde ayrımcılık yapılsa ancak doğru şekilde yapılmasa ve zarar verse yasak ve haramdır. Bu haram oluş, ayrımcılığın aslı kötüdür anlamında değildir. Bilakis doğru şekilde uygulanmamasındandır ve kötü sonuçlar doğurduğu içindir. Kötü sonuçlar hem eğitmeni, hem diğer öğrencileri ve hatta hem de üstün tutulan öğrenciyi kapsayacak şekilde olabilir ve bunların tümünü çok ciddi tehlikeyle karşı karşıya bırakabilir.

"Eğer doğru bir nedenden dolayıysa" ibaresi her en kadar mutlak beyan edilmiş olsa da, yukarıda zikrettiğimiz her iki manayı da kapsamaktadır. Ancak görünüşe göre daha çok ayrımcılığın aslı hakkında beyan edilmiştir, ayrımcılığın niceliği hakkında değil. Zira soran şahıs bu davranışın şerî hükmünü sormuştur ve İmam (a.s) da cevabında **"Eğer doğru bir nedenden dolayıysa, sakıncası yoktur."** buyurmuştur.

4- Ayrımcılık ve Sonuçları

Eğer ayrımcılık doğru bir şekilde uygulanmazsa, -ister aslı şer'î açıdan caiz olsun, ister olmasın- çok kötü sonuçlara neden olur. Bu bölümde bu konuyu analiz edeceğiz.

Kötü sonuçlar genelde eğitmen ve ebeveynin detaylara ve zahire dikkat etmemesinden kaynaklanmaktadır. Diğer öğrencilerin gözü önünde bir öğrenciyi ilgi göstermek her en kadar caiz ve hatta vacip olursa olsun, birçok yıkıcı etkilere neden olacaktır. Rivayetlerde nakledilen örneklerle dikkat edecek olursak eşitliğe riayet etmek daha çok zahiri ve fark edilebilir konularda tavsiye edilmiştir. Örnek olarak 3. hadis gösterilebilir. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) yanındaki şahsın bir evladını öpüp diğerini öpmediğini görünce ona **"Neden ikisi arasında eşitliğe riayet etmedin?"** buyurmuştu. Öpmek, zahiri açıdan muhabbeti gösterme konusundaki eylemlerden birisidir. Bundan dolayı bu davranış öğrenci ve çocuklar arasında eşit olmak zorundadır. Zira eğitim, bu tür zahiri davranışlarla uygulanmakta ve bu yolla etki etmektedir. Ancak kalbî muhabbet, böyle bir eşitliğe ihtiyaç duymamaktadır ve hatta kalpteki sevgide eşitliğe riayet etmek mümkün olmayabilir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ahlâkı hakkında İmam Hüseyin'den (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle geçmektedir:

"Kendisiyle birlikte oturanların hakkına öyle bir şekilde riayet ederdi ki, onunla oturanlar Peygamber'in yanında kendilerinden daha değerli biri olduğunu düşünmezlerdi."¹

Yüce İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) gerekli ve yeterli teveccühle insanlara toplumsal ve duygusal davranışlarda bulunduğunu bu hadisten anlamaktayız.

Bu hadisin devamında Allah Resulü'nün (s.a.a) sükûtunun dört temel üzerine bina edildiğini anlamaktayız; biri de takdirdir. Yani Allah Resulü'nün halka bakışının eşit olması ve onların sözlerini eşit şekilde dinlemesidir.² Tüm ashabın Allah Resulü yanındaki değeri şüphesiz eşit değildi. Ali (a.s), Selman, Ebu Zerr, Bilal, Ammar ve Mikdad, Peygamber'in fedaileriydiler ve Peygamberin kalbinde çok özel bir yerleri vardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.a) zahiri ve toplumsal davranışlarında herkese eşit davranıyordu.

Her halükarda anlaşılan o ki -hadiste- kastedilen mana, zahiri davranışlarda eşitliktir ve eğitim alanındaki birçok zarar ve yıkıcı etkiler bu ayrımcı davranışlardan kaynaklanmaktadır. Şimdi bu zararlardan bazılarını açıklayacağız.

4-1 Eğitimciler ve Ebeveynlere Yönelik Zararlar

Ayrımcılıktan ve adaletsizlikten kaynaklanan ilk zarar eğitimciler ve ebeveynlere dönmemektedir. Zira kendisine ilgi ve sevgi gösterilmeyen çocuk, ebeveynine karşı kötümser olur ve onlara kalbinde nefret besler. Ebeveyninin bu davranışını, kendisine besledikleri düşmanlık olarak yorumlar ve sonunda onlara karşı vazifesi olan şeyleri yapmaz. Bu durumda ebeveynine karşı onlara eziyet ederek intikam almak gibi kötü hareketlerde de bulunabilir.

Bu nokta 6, 7, 8 ve 9. hadislerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Zikredilen hadislerde Allah Resulü (s.a.a) evlatların ebeveynlerine yaptıkları iyiliğin, ebeveynin evlatlarına adaletli bir şekilde davranmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Aynı şekilde ebeveynine iyilik nasıl çocuklar üzerinde onların hakkıysa, çocuklara arasında ayrım

1-*el-Muhaccetu'l-Beyza fi Tehzibi'l-İhya*, c. 4, s. 161.

2-*el-Muhaccetu'l-Beyza fi Tehzibi'l-İhya*, c. 4, s. 162. "Allah Resulü'nün sükûtu dört şey üzereydi: Hilim, dikkat, takdir ve tefekkür. Onun takdiri ise, halka eşit şekilde bakması ve onların sözüne eşit şekilde kulak veriyordu."

yapmayıp adaletli davranmak da ebeveynin üzerinde çocukların hakkıdır. Açıkça ki eğer bir taraf kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmezse, diğer tarafta sorumluluğunu yerine getirmeyecektir. Bundan dolayı Allah Resulü (s.a.a) açıkça uyarmaktadır: Eğer çocuklarınızın size iyilik yapmasını ve size karşı lütuflarında, sevgilerinde ve iyiliklerinde adaletli olmalarını istiyorsanız, siz de hediye vermede, hibe etmede ve diğer şeylerde onların arasında eşitliğe ve adalete riayet edin. Nasıl çocuklarınızın size iyilik yapmasını istiyorsanız, siz de davranışlarınızda adalet ve eşitliğe riayet ederek onlara iyilik yapın. Onlara iyilik yapmalarında yardımcı olun ve böylelikle Hz. Peygamber'in şu duasına siz de mazhar olun:

"Allah, evladına iyilik yapmada yardımcı olan ebeveyne rahme etsin."¹

4-2 Üstün Tutulan Öğrenci ve Çocuğa Yönelik Zararlar

Ebeveynin ve eğitmenin ayrımcı davranışları, sevilen ve diğer çocuklara üstün tutulan birey için iki ciddi tehlike yaratmaktadır:

İlki, şımarık, kendini beğenmiş ve inatçı yetişmesine neden olması ve hâkimiyeti ele geçirme ve haddi aşma derecesinde kendini büyük görme duygularını benliğinde yetiştirmesidir. Zira insanın zaafı vardır ve eğitiminde bunlara dikkat edilmezse yolunu kaybetmesine neden olur. Örnek olarak, Kur'ân-ı Kerim insanı asi olarak tanımlamaktadır:

"Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder."²

Eğer bu zaaf kontrol edilmezse, başkalarına karşı üstün tutulması, onun başkaları üzerindeki hâkimiyeti ele geçirme ve başkalarının sahip olduğundan daha fazlasını isteme duygularının takviyesine yol açacaktır. Öyle ki sonunda tüm iyiliklerin, faziletlerin ve üstünlüklerin kendisine ait olduğuna inanacak ve diğer insanların bu özelliklere ulaşmasını kıskanacak ve istemeyecektir.

"Şüphesiz insan hırslı yaratılmıştır... Ve bir iyilik elde ederse vermez, kıskanır."³

1-*Kenzu'l-Ummal*, c. 16, 45417. Hadis.

2-Alak, 6-7.

3-Mearic, 19 ve 21.

Bu kıskançlık ve cimrilik bir taraftan, bir iyiliğe ve fazilete ulaştığındaki isyankârlığı da diğer taraftan, onu hırslı, inatçı, benmerkezci ve kendi görüşünü öne çıkaran bir insan yapacaktır ki bu sonuç İslâmî eğitimin amacının tam tersidir. Ebeveyni ve eğitmeni aslında onun iyilik ve faziletlerini çoğaltması için diğerlerine üstün tutmuş ve ayrımcı davranmışlardır, ancak bu davranış, onun üzerinde negatif bir etki yapmış ve eğitim amacının tam tersi bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

İkincisi, diğer öğrenci ve çocuklar tarafından ona gelebilecek zarar ve tehlikelerdir. Bir ayrımcılık olayında, bir kişiye saygın davranılmakta ve onurlandırılmaktadır. Bu ayrımcılığa şahit olan ve bu hareketi kendilerinin hak ettiğini düşünen bazı kimseler ya hemen orada aşağılanmışlardır ya da aşağılandıkları düşüncesi zihinlerinde oluşmuştur. Bu, kendisine saygın davranılan kimseye karşı haset etmelerine, kin duymalarına ve onun saygınlığını ve onurunu yok etme fırsatı aramalarına neden olacaktır.

Buna en güzel örnek Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan Hz. Yusuf (a.s) ve kardeşlerinin öyküsüdür. Kardeşler babalarının Hz. Yusuf'a (a.s) karşı muhabbetini gördüklerinde, onu babalarının ve kendilerinin hayatından çıkarma girişiminde bulundular. Bu yüzden ilk önce onu öldürme planları yaptılar, daha sonra da oradan geçenlerin küçük kardeşlerini Kenan'dan alıp başka yerlere götürmesi için kuyuya attılar. Amaçları babalarının Yusuf'a (a.s) ulaşamaması ve sevgisini sadece kendilerine yöneltmesiydi.¹

Elbette hem Peygamber hem de masum olan Hz. Yakub'un (a.s) ayrımcılık gibi mantık dışı davranışlar sergilemekten uzak olduğu açıktır. Allah'ın Peygamberi'nin kendi çocuklarına karşı bu davranışının özel nedenleri vardır. Ancak diğer çocuklar, babalarının davranışlarının nedenlerini anlayamadıkları ve şeytanın vesveselerine mağlup oldukları için, Hz. Yakub'un (a.s) Hz. Yusuf'a (a.s) olan sevgisini ayrımcılık sanmış ve kendilerinin güçlü olmasını delil göstererek Hz. Yusuf'tan (a.s) üstün olduklarını düşünmüşlerdir.

Her halükârda bu ayrımcılık, evlat ve ebeveyn ve öğrenci ve eğitmen ilişkisini zedelemektedir. Kendilerine ilgi gösterilmeyen kimseler, üstün tutulan kimseye karşı nefret beslemekte ve haset etmektedirler. Dolayısıyla buldukları her fırsatta o kimseye eziyet edebilmekte ve hatta

1-Yusuf, 7-10.

bu kin ve nefret kaynaklı davranışlar çok uzun yıllar boyunca; yaşlılığa kadar devam etmektedir.

4-3 Diğer Öğrencilere ve Çocuklara Yönelik Zararlar

Ayrımcılık olayında en çok ve hatta en kötü zararı, eğitmen ve ebeveyn sevgisinden mahrum kalan kimseler görmektedir. Zira bu kimseler hem karakteristik olarak çok ciddi zarar görebilmekteler ve hem de kendileri eğitmen ve ebeveyninin saygı duyduğu, üstün tuttuğu kimselere çok ciddi zararlar verebilmekteler.

İnsan kendisini başka insanlarla öğrenci ve evlat olma gibi durumlarda eşit gördüğünde, eğitmen ve ebeveyninin kendisi ile diğerleri arasında ya eşit davranması ya da kendisine ayrıcalıklı davranılması beklenti içine giriyor. Zira düşüncesine göre kendisi eğitmen veya ebeveynine daha layık ve daha faydalıdır. Hz. Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin içinde bulunduğu psikolojinin aynısıdır bu. Kendilerini Hz. Yakub'a (a.s) daha faydalı ve daha layık görmekteydiler. Kur'ân-ı Kerim onların ağzından şöyle buyurmaktadır:

"Hani onlar, 'Yusuf ile kardeşi (Bünyamin), babamıza bizden daha sevgili ve biz ise birbirini tutan ve daha kuvvetli olan bir topluluğuz. Şüphe yok ki babamız, yanlış bir yol tutmuş,' demişlerdi."¹

Onlar kendilerini Hz. Yusuf ve Bünyamin'den daha fazla babalarına layık ve babalarının sevgisini hak eden kimseler görmüşlerdi. Zira onlar kendilerini hayvancılıkta ve çiftçilikte babalarına yardımcı olabilecek güçlü ve iş yapabilen bir topluluk olarak görmekteydiler. Hâlbuki Yusuf ve kardeşi daha küçüktüler ve bu işlerde babalarına faydaları dokunmazdı. Bundan dolayı olayın bir tarafını düşünerek yargıda bulundular ve babalarını bu yüzden yanlış yolda gördüler.

Bu durumla karşı karşıya kalan insanlar şu tehlikeyle de karşı karşıya kalırlar:

A) Aşağılanma Duygusu

Ayrımcılığa maruz kalmış kimse, eğitmeninin veya ebeveyninin görünüşte adaletsiz davranışına şahit olduğunda, hakkının ayaklar altına

1-Yusuf, 8.

alındığını düşünür ve aşağılandığını hisseder. Zihninde "Neden ben ebeveynimin ve eğitimcinin sevgi ve ilgisine mazhar olmuyorum? Mutlaka bende bir eksiklik var. Bu eksiklik yüzünden ebeveynimin ve eğitimcinin sevgisini kazanamadım." düşünceleri ve soruları dolaşır. Bu aşağılanma duygusu artık çocuğun faaliyetleri, hareketleri ve davranışları üzerinde etki etmeye başlar. Sonunda neşesiz, bunalımlı, korkak, amaçsız ve sorumluluktan kaçan bir insan olur. Doğrusu bir veya birkaç çocuğun şahsiyetinin bu şekilde sarsılmasından ve yıkılmasından ve onları neşesiz kılıp hareketten yoksun bırakmaktan daha zararlı ne vardır? İnsanın tüm hüviyeti ve şahsiyeti, hedefleriyle, bakış açısıyla ve yapıcı hareketleriyle oluşmaktadır ve eğer bunlar sarsılsa ve yıkılsa artık insanın şahsiyetinden eser kalmayacaktır.

B) Haset Oluşumu

Ayrımcılığa maruz kalan kimseleri tehdit eden ciddi zararlardan birisi de, benliklerinde hasedin oluşmasıdır. Bu kimseler ayrımcılık yüzünden üstün tutulan öğrenci veya çocuğa karşı birçok zararlı sonuçlanabilecek hasede duçar olabilirler. Korkunç boyutları olan bu sıfatın tehlikelerini anlayabilmek için biraz açıklamada bulunacağız.

-Haset; Sonsuz Acı

Haset, büyük psikolojik hastalıklardan birisidir. Ahlâk üstatları hasedin tanımını şöyle yapmışlardır: "Haset, Müslüman kardeşinin sahip olduğu ve onun yararına olan nimetlerden bir nimetin yok olmasını ümit etmektir."¹

Bu öldürücü ruhsal hastalık öyle bir beladır ki, haset kimse başka bir kimseye nimet verildiğini gördüğünde yahut işittiğinde rahatsız olup sinirlenir ve görüp işittikleri karşısında dayanamayıp o kimsenin sahip olduğu nimetin yok olmasını arzular. Çoğu zaman da bizzat kendisi o nimetin yok olması için girişimlerde bulunur. Emirülmüminin İmam Ali'nin (a.s) tabiriyle o nimetin yok olmasından başka hiçbir şeye de razı olmaz:

"Haset kimse, kıskançlık duyduğu kimsenin ölmesinden ya da elindeki nimetin yok olmasından başka hiçbir şeye razı olmaz."²

Ahlâk üstatları, bu belayı en şiddetli ve en zor ruhsal hastalık ve en

1-Molla Ahmed Nerakî, Miracu's-Saadet, s. 347.

2-Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, 10812. Hadis.

kötü ve en pis ahlâkî rezillik olduğunu söylemişlerdir. Bu hastalığa müptela olan kimse kendisini dünya ve ahiret azabına duçar etmiştir. Haset kimsenin, dünyadaki yaşamı hüznün, dert ve gamdan başka bir şey değildir. Zira Allah kullarına daima çeşitli şekillerden nimet vermektedir ve haset kimse bunlar karşısında daima acı ve azap içerisinde olacaktır ve daima din kardeşinin elindeki nimetin yok olması için çabalamasından dolayı bu amacına ulaşmak için gıybet, iftira, yalan vs. gibi kötülükleri yapmaktan çekinmeyecektir. Bu davranışlarıyla aslında kulların Rabbi'ne savaş açmıştır ve ahiret azabına duçar olacaktır.¹

Bu hastalığın kötülüğünü belirten ve yeren birçok ayet ve rivayet vardır. Özet olması için bunlardan bazılarını sizlerle paylaşacağız.

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Haset, ateşin odunu yok etmesi gibi imanı yok eder."²

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Haset kimse, her zaman rezil ve değersizdir. Hiçbir zaman da yüce, şerif ve üstün olamayacaktır."³

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Haset kimse her zaman hastadır."⁴

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Haset kimsenin lezzet ve sevinci çok azdır."⁵

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Haset kimsenin pişmanlığı çok ve günahları daha fazladır."⁶

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Ücretlerin en kötüsü, haset kimselerin aldığıdır."¹

1- *Miracu's-Saadet*, s. 347 ve 349.

2- *Usul-u Kafi*, c. 2, s. 306, 2. Hadis.

3- *Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim*, 1017. Hadis.

4- *Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim*, 782. Hadis. Başka bir hadiste de şöyle buyurmaktadır: **"Haset kimse, bedeni sağlıklı olsa bile her zaman hastadır."** *Gurer*, 1963. Hadis.

5- *Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim*, 1586. Hadis. İmam Cafer Sadık'tan (a.s) aynı konuda şöyle nakledilmiştir: **"Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur: ...İnsanların en az lezzet alanı haset kimselerdir..."** *Men La Yehzarahu'l-Fakih*, c. 4, s. 397, 5840. Hadis.

6- *Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim*, 1520. Hadis.

Haset bunca kötü ve yıkıcı etkileriyle birlikte, çeşitli sebeplerden türemektedir. Bu sebeplerden sadece birisini, bizim konumuzla ilişkili olduğundan dolayı zikredeceğiz. Hasedin oluşmasındaki sebeplerden birisi, saygı beklentisi içinde olmaktır. Şöyle ki, bir kimse karakteristik ve toplumsal açıdan kendine eşit veya aşağıda olan başka birisinin bir nimete sahip olduğunu gördüğünde, onun kendisine karşı böbürleneceğini düşünür. Bu böbürlenmeye tahammül edemeyeceği için ona haset eder ve onun elindeki nimetin yok olmasını veya o şahsın ölmesini temenni eder.²

Ayrımcılık da, bireylerde hasedin oluşmasına sebep olmaktadır. Zira bir kimse, kendisini üstün tutulan kimseden yüksek görmese bile en azından eşit görmektedir ve eğitim ve ebeveyninden kendilerine eşit davranması beklentisi içindedir. Ancak ayrımcılık gibi beklentisi dışında bir davranış gördüğünde, bu ayrımcılığa tahammül edememekte ve sonuçta benliğinde çakmaya başlayan nahoş duygu kıvılcımları haset ateşini yakmaktadır.

Bu haset eğer şiddetli olursa, bireyi tüm amacı ve çabası haset ettiği kimseyi öldürmek olan kindar katillere dönüştürecektir. Hatta haset bazen öyle şiddetli olmaktadır ki haset eden kimse, haset ettiği kimseyi yok etmek veya sahip olduğu nimeti elinden alabilmek için kendi canını bile verebilir.

Bir ferdin, başkalarını yok etmek için her şeyini feda edecek kadar aşağılık ve rezil duruma düşmesinden daha kötü bir zarar var mıdır? Sahibine hiçbir faydası olmayan, dünya ve ahiret azabına sebep olan tamamen boş ve çılgınca bir iş. Haset eden tüm varlığını kaybedecek, kendisinin yok olmasıyla haset edilenin yok olduğunu göremeyecek ve ayrıca bundan zevk alacak. Üstüne üstlük bu hareketiyle ahiret azabını daha şiddetli ve daha ağır hale getirecek.

C) Düşmanlık Yaratma

Ayrımcılık, aşağılanma duygusu ve haset oluşumundan başka ruha zarar veren başka bir hastalığa da neden olmaktadır. Bu hastalık,

1- *Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim*, 2931. Hadis.

2- Hasedin nedenleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için, *Miracu's-Saadet*, 351 ila 353. *Camiu's-Saadet*, c. 2, s. 192 ila 208. *el-Mehcetü'l-Beyza*, c. 5, s. 320 ila 350. *Edebu'd-Dunya ve'd-Din*, s. 481 ila 491.

ayrımcılığa maruz kalan kimsenin benliğinde kendi ebeveynine ve eğitimcine karşı oluşan düşmanlıktır. Ayrımcılığa maruz kalan kimseler davranışların zahirine bakmakta ve eğitimci ve ebeveyninin bu davranışı sergilemekteki asıl amaçlarından habersiz olmakta veya bu amaçları kabul etmemektedirler.

Eğitmen ve ebeveynine karşı bir çeşit kötümserlik, ardından düşmanlık ve kindarlık beslemeye başlamaktadırlar. Bu, itinasızlığa, itaatsizliğe, ilişkiyi kesmeye ve hatta eğitimci ve ebeveynine eziyet etmeye sebep olabilmektedir.

D) Kötü Eğitim ve Kötü Örnek

Yukarıda zikredilen zararlara ilave olarak ayrımcılığın neden olduğu diğer bir zarar da kötü eğitim tarzını öğrenmek ve başkalarına kötü örnek oluşturmaktır. Öğrenci, eğitimciden ve ebeveyninden görmüş olduğu ayrımcılığı ve adaletsizliği hafızasına yerleştirerek gelecekte kendisi de başkalarına aynı şekilde davranacaktır.¹

5- Önlem ve Tedavi

Bireysel farklılıklardan dolayı, eğitimciler bazen öğrencilere farklı ve eşit olmayan şekilde davranmak zorunda kalabilirler. Yani bazen ayrımcılık yapmak adalet olabilir. Lakin aynı ayrımcılığın yıkıcı ve kötü zararları da olabilir. Bu zararları önlemek için birkaç yol akla gelmektedir:

A) Bu ayrımcılık, her ne kadar öğrenciye hakkını verebilmek için gerekli de olsa, zararların çok fazla, önemli ve yıkıcı olmasından dolayı imkân dâhilindeyse uygulanmamalı ve eğitimcinin görünüşte bile olsa hareketlerine yansımamalıdır.

B) Eğitimci bu ayrımı diğer öğrencilerin görmediği zamanlarda yapmalıdır. Ancak bu tür davranışlar genellikle gizli kalmadığından ve öğrencinin kendisi tarafından yayıldığından böyle bir şey tavsiye edilmemektedir. Elbette eğitimci eğer ayrımcılığı devamlı gizli kalacak şekilde uygularsa ve hatta öğrencinin kendisi bile kendisine ayırım yapıldığından haberi olmadan uygularsa, çok iyi olur. Ancak bu sefer de eğitimde etkisi fazla olmayacaktır. Zira diğer öğrenciler teşvik edilmemiş

1-*Hoşdarhayi Terbiyeti*, s. 105.

ve sadece ayırım yapılan öğrenci az bir ölçüde teşvik edilmiş olacaktır.

C) Eğitimci öğrencilerini mantıklı ve makul bir şekilde eğitmelidir. Eğitimci davranış şeklinin nedenlerini öğrencilerine anlatarak ortaya çıkabilecek zararları önleyebilir. Eğer öğrenciler mantıklıysalar ve yeterli derecede rüşet etmişlerse, eğitmenin ayırmacı davranış nedenini çok rahat anlayacaklardır ve psikolojik olarak etkilenmeyeceklerdir. Elbette yeterli rüşet etmemiş öğrencilere ayırmacı davranış nedenini açıklamak zor olacaktır ve zarar görmeleri muhtemeldir. Öğrenciler hareketlerin dış görünüşüne bakarlar ve eğitmenin davranışlarının nedenlerini anlamazlar. Gördükleri şey, ayırmacılık ve adaletsizliktir. Ardından da aşağılanma duygusuna kapılabilir, üstün tutulan öğrenciye haset besleyebilir ve eğitime karşı kin ve düşmanlık gösterebilirler.

D) Eğer eğitimci, öğrencilerden birine ayırım yapmak zorunda kalırsa ve ona farklı davranırsa, diğer öğrencilerin içinde haset ve kin ateşi tutuşmaması için aynı hareketi göstermelik de olsa diğerleri için de yapmalıdır. Böyle bir davranış şekli her ne kadar eğitimci için zorla yapılmış bir davranış şekli olsa da zararların oluşmasını önlemek gibi güzel sonuçlara neden olabilir.

Bu görüşün destekçisi, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) babası İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) naklettiği sözdür: "Allah'a yemin ederim ki ben, bazı evlatlarımı dizime oturarak onlara daha muhabbetli davranıyorum ve onları daha çok övüyorum. Hâlbuki biliyorum ki diğer evladım bunu daha çok hak ediyor. Bunu, diğer evlatlarımla hak eden evladıma kötü davranmaması ve Yusuf'un kardeşlerinin mürtekip oldukları hataya mürtekip olmamaları için yapıyorum."¹

Hadisin zahirinden anlaşılmaktadır ki, zarar oluşmasın diye İmam (a.s) hak eden evladına hiç ilgi göstermemiş ve diğerlerine teveccüh etmiştir. Eğitimcinin hiç ilgi göstermediği durumda diğer öğrencilerin hak eden öğrenciye zarar verme ihtimalleri varsa, o halde ilgi gösterdiğinde zarar verme ihtimalleri daha da yükselir. Bu durumda, eğitimcinin diğer öğrencilere samimi olmayan sevgi gösterisinde bulunması tercih sebebidir ve zarar oluşmasın diye bunun önceliği vardır.

1- *Tefsir-i Ayyaşî*, c.2, s.166, 2. Hadis. Aynı rivayet *Biharu'l-Envar*'da az farklılıklar nakledilmiştir. c.74, s.78, 74. Hadis.

Özet

Zararlı yöntemlerden ikincisi ayrımcılık ve adaletsizliktir. Kanun koyucu, birkaç nedenden dolayı öğrencilere bu yöntemle davranmaya da razı değildir. Zira ilk olarak kanun koyucunun genel olarak emrettiği her işte adalete riayet etme ve adaletsiz davranıp zulüm etmekten kaçınma kuralına terstir. Dolayısıyla öğrencilere ve çocuklara davranış şeklinde adaletsiz davranmak zulümdür ve Allah Teâlâ zalimlere azap vaat etmiştir. Bu durumda bu davranış şeklinin, insan davranışları mecmuasından çıkması gerekmektedir. İkinci olarak, evlat ve ebeveyn ve öğrenci ve öğretmen ilişkisi konusunda nakledilen konuya özel hadisler bulunmaktadır. Bu hadislerde çocuklar arasında adalete riayet etmek onların hakkı olarak zikredilmiştir. Başka hadislerde de onlara adaletsiz davranmanın zulüm olduğu söylenmiştir ve bu tür davranışlara Hz. Peygamber'in (s.a.a) şahitlik etmeyeceği açıkça beyan edilmiştir.

Ayrımcılığın, eğitmene, ayırım yapılan çocuğa ve diğer çocuklara yönelik kötü sonuçları vardır. Ayrımcılık sonucu öğrenciler, öğretmenlerine kin beslemekte, ona karşı kötümser olmakta ve intikam alma girişiminde bulunmaktadırlar. Kendisine ayırım yapılan öğrenci de bu davranış sonucunda mağrur ve kibirli olabilir ayrıca diğer öğrencilerin eziyet etmesine maruz kalabilir. Bu davranış şekli, diğer öğrencileri aşağılamakta, haset ateşini kalplerinde alevlendirmekte ve onları intikam almaya ve uygunsuz hareketler sergilemeye yönlendirmektedir.

2- İkraḥ, İcbar, Tahmil ve Tahakküm

Eğitimde uygulanabilecek yöntemlerden biri de öğrencinin isteği olmadığı halde onu bir işe zorlamaktır. Bu yönteme, ikrah, icbar, tahmil ve tahakküm yöntemi denir. İcbar, bir ferdi istemesine bakmaksızın veya onun düşüncesini almaksızın bir işe zorlamaktır. İkraḥ ve tahmil de aynı manadadır. Gerçi tanımını bilimsel olarak yapacak olsak aralarında çok az farklılıkların olduğu görülecektir. Ancak sonuçta her üç kelime de bir ferdin başka bir fert üzerinde zorlayıcılığını anlatan muteaddi¹ kipindeki kelimelerdir. Tahakküm ise lazım² kipindedir ve kendi isteğine göre işlere

1-Muteaddi, etkisi gerçekleştirenle sınırlı olmayıp başka bir şeye veya kişiye de sirayet eden eylem kipine denir.

2-Lazım, etkisi sadece işleyenle sınırlı olan eylem kipine denir.

hükmetme anlamındadır. Başka bir tabirle; hükmetmeye hiçbir sebep yokken ve önceden bir şey söylemeden zorbalıkla nüfuz etmektir. Her halükârda bu dört kelimenin farkı, bir ferdi zorlama konusunda bazı kelimelerin anlamının şiddetli bazılarınıninki de zayıf olmasıdır. Ancak genel itibariyle aynı anlamdadırlar ve bu yöntemi, bu dört kelimenin şiddetli veya zayıflığına bakmaksızın genel anlamı olan "zorlamak" ile tanımlayacağız. Kelimelerin anlamları konusuna girip ince ayrıntılarla okuyucunun zihnini yormak istemiyoruz. Önemli olan aşağıda zikredecek olduğumuz yöntemin açıklanmasıdır.

Bu yöntemde, işlerin kontrolü eğitmenin elindedir. Kararlar, öğrencilere sorulmaksızın alınır ve zorla uygulanır ve eğitmenin planlarına yönelik alınan kararlar öğrenciye zorla kabul ettirilir. Ebeveynin bu diktatörce yöntemi uyguladığı ailelerde, evlat ve ebeveynin günlük ilişkileri mecburen yürür ve çocuklar ebeveynin söylediklerini aynen yapmakla mükelleftirler. Aksi halde çocuklara yönelik ilk tepki bedensel cezadır. Bu tür ailelerde çocuklarla ailevî konuları konuşmak ya çok azdır veya hiç konuşulmaz. Ebeveynin veya eğitmenin çocuklarla diyalogu genellikle ya emrivakidir veya sadece çocuk söz dinlemediği için eleştirme ya da uygun davranışlar sergilediği için övgü üzerinedir.¹

Bu yöntemde, eğitmen lider yerine başkanlık etmektedir. Konuşma tarzı serttir ve dostça değildir. Zorlama ve baskı da motivasyonun yerini almıştır. Eğitmen öneride bulunmak yerine kendi düşüncesini zorla kabul ettirmeye çalışmaktadır. Teşvik edeceğine eleştirmekte ve sitem etmektedir. Başarıları ön plana çıkaracağına, öğrencinin hatalarını araştırmaktadır. Bu örnekte eğitmen, eğitim sorumluluğunu sadece kendisinde görmekte ve öğrencinin hiçbir rolü ve fonksiyonu olmadığını düşünmektedir. Öğrencinin karar almasına yardım edeceğine kendisi onun yerine karar almakta ve bu karara uymayı emretmektedir. Sonuç olarak programların gerçekleştirebilmesi için öğrenciye yardım edeceğine, onu cezalandırmakta, aşağılamakta ve ona sitem etmektedir. Bir cümleyle özetlersek, eğitim programlarını kabul etmesi ve öğrenebilmesi için öğrenciyi motive edip onu teşvik edeceğine, dışarıdan baskı ve zorlamalarla aynı programı kabul etmeye mecbur

1-*Perveriş-i İtimad bi-Nefs der Kudekan*, Glen Stenhouse, Bahar Melekî tercümesi, s. 59 ve 60.

bırakmaktadır.¹ Bu davranış, öğrencinin eğitimine katkıda bulunmayacağı gibi tersi yönde işleyecek ve öğrenciyi eğitimsiz bir bireye dönüştürecektir.

Bu bölümde ilk olarak zorlama hakkında dinî metinlere başvuracağız, sonra da eğitim ve öğretim alanında meydana getirebileceği olumsuz etkilere değineceğiz.

1- Zorlamanın Dinî Kaynaklarda Yasak Oluşu

Din açısından zorlamanın yasak oluşunu aşağıdaki delillerle beyan edebiliriz:

A) İnsanın en belirgin özelliği, özgürlüğe ve seçim hakkına sahip oluşudur. Zorlamak, bu özelliğe zıttır ve Allah'ın bahsettiği bu özellikten insanı mahrum etmektir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayeti insanın özgürlüğüne ve seçim hakkına sahip oluşuna şahitlik yapmakta ve insanı kendi iradesiyle karar alma ve eyleme dökme noktasında özgür bilmektedir.

1-Kur'ân-ı Kerim'de bazı ayetler, insanın peygamberlerin hidayetini ve ilahî vahiy nidasını kabul etmede özgür olduğunu açıkça belirtmektedir:

"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör."²

"Semud'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler."³

"Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur."⁴

"Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."⁵

2-Bazı ayetlerde de insanın belalara uğramasına ve imtihana tabi tutulmasına işaret edilmiştir. Bu ayetler de insanın seçim hakkının

1-*İnzibat-ı Bedune Eşk*, Rudolf Dreikurs ve Pearl Cassell, *Discipline Without Tears*, Minu Vasikî ve Meryem Dadaşzade tercümesi, s. 28.

2-İnsan, 3.

3-Fussilet, 17.

4-İsra, 15.

5-Kehf, 29.

olduğunu açıkça beyan etmektedir. Zira imtihan ve sınama, imtihan olan kimsenin seçme hakkına sahip olduğu anlarda mana kazanmaktadır:

"Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadının suyundan) yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini iştir ve görür kıldık."¹

"Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık."²

3-Bazı ayetlere göre de, insanın ahlâkî davranışlarının sorumlusu kendisidir ve bu söz, insan eğer fiillerini kendisi seçme hakkına sahipse bir anlam kazanmaktadır:

"Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir."³

"Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!"⁴

"Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir."⁵

Zikredilen ayetlerden anlaşılıyor ki, Kur'ân-ı Kerim'in bakış açısı insanın özgür bir varlık ve hareketlerinde seçme hakkına sahip olduğu yönündedir. Bu özellik, sadece insana verilmiş ilahî bir hediyedir ve insanın gelişip kemale ermesi bu özgürlüğe ve seçme hakkına bağlıdır. Şimdi, eğer eğitmen öğrenciye baskı yapıp bazı işleri zorla kabullendirmeye çalışırsa, ona bahşedilmiş olan bu ilahî hediye, kendine ait öz haklarından mahrum bırakmış ve seçme hakkını elinden almış sayılacaktır. Fertleri kendi öz haklarından mahrum bırakmak, şeriâtın emirlerine, toplumsal kurallara ve uluslararası hukuka terstir.

B) Kur'ân-ı Kerim'in metodu ve tarzı, zorlamaktan ve baskıdan uzak durmaktır. Kur'ân insana yolu gösterir, seçimi insanın sorumluluğuna bırakır ve bu daveti kabul etme noktasında insanı zorlamaz ve ona baskı yapmaz. Bakara suresinin 256. ayetinde Allah azze ve celle şöyle buyurmaktadır:

"Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır."

1-İnsan, 2.

2-Kehf, 7.

3-Müddessir, 38.

4-Saffat 24.

5-Enbiya, 23. Daha fazla bilgi için: *İnsan Ez Didgah-i İslâm*, s. 105 ila 137.

Allame Tabatabaî bu ayetin tefsirinde şöyle buyuruyor: "*Dinde zorlama yoktur*" ifadesinde, zorla dayatılan dinsel inancın geçersizliği vurgulanmaktadır. Çünkü din, teorik bilgiler silsilesidir ve bunu pratik bilgiler silsilesi izler. İkisinin toplamına inançlar (itikat) denir. İtikat ve iman kalbi ilgilendiren olgulardır. Kalp üzerinde zorlamanın, dayatmanın hükmü geçmez. Çünkü zorlamanın etkisi, ancak zahiri ameller, bedensel fiil ve hareketler üzerinde görülebilir. Kalbi inançlara gelince, bu alanda itikat ve idrak kabilinden olan kalbi sebepler rol oynar. Cehaletten bilginin doğması muhaldir ya da bilimsel olmayan önermelerden bilimsel tasdiğe varmak imkânsızdır.

Dolayısıyla, '*Dinde zorlama yoktur*' ifadesi, eğer haber nitelikli bir önermeye, tekvinî ve oluşsal bir durumu anlatıyorsa, bundan herhangi bir kimseyi dine ve inanç sistemine bağlanmaya zorlamanın geçersizliğine ilişkin dinsel bir hüküm doğar. Eğer yasa koyma ve kural bildirme niteliğindeyse ki onu izleyen cümle bu niteliğini pekiştirmektedir, '*Şüphesiz, doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır.*' Bu durumda, '*Dinde zorlama yoktur*' cümlesi, bir insanı inanç sistemine bağlanmaya, iman etmeye zorlamanın yasak olduğunu ifade etmiş olur. Bu yasaklama, tekvinî ve oluşsal bir gerçeğe dayanıyor demektir. Tekvinî gerçek ise, az önce açıkladığımız gibi şu şekilde ifade edilebilir: Zorlama, ancak bedensel fiiller aşamasında etkili olabilir, kalbî inançlar aşamasında değil.

Yüce Allah bu hükmü şu şekilde açıklamıştır: '*Şüphesiz, doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır.*' Bu ifade bir bakıma, malulden hareketle illeti açıklama niteliğindedir. Çünkü yönetiminde hikmeti esas alan akıllı bir yönetici, bir lider, ancak emre muhatap olanların anlayışlarının basitliği ve yönetilenlerin zihinlerinin yetersizliği ya da başka nedenlerden dolayı, gerçeği açıklama imkânı bulunmayan önemli meselelerin algılanışı ve uygulanışı bağlamında zorlama ve dayatma, taklide emretme ve benzeri yöntemlere başvurur.

İyi ve kötü yönü açıklanan, yapılması ya da yapılmaması durumunda ne tür bir akıbetle karşılaşılacağı belirlenen önemli meselelerin benimse-nip gereklerinin yapılması bağlamında zorlama ve dayatma yöntemine başvurmaya gerek yoktur. Tam tersine, bu hususta insan, iki şıktan birini yapma, iki akıbetten birini seçme özgürlüğüne sahiptir. Dinin gerçekleri ve yolu ilâhî duyurular ve peygamberin pratik yaşayışı aracılığı ile açıklığa kavuşmuş olduğu için, doğruluğun dince temsil edildiği, dine tâbi olmanın doğru yolda olma anlamına geldiği, dini terk etmenin, hükümleri-

ni uygulamamanın sapıklık olduğu açıklığa kavuşmuştur. Bu bakımdan, bir kimsenin bir başkasını dine girmeye zorlaması gerekmez."¹

Başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

"(Resulüm!) Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?"²

O halde ilahî sünnet, fertleri zorlayarak iman etmeleri ve dinî inançları kabullenmeleri yönünde değildir. Zira zorlamayla kabul edilen inancın hiçbir faydası yoktur ve insanın gelişim ve kemale ermesini sağlamaz.

Başka bir ayette de Hz. Peygamber (s.a.a) hatırlatıcı ve uyarıcı olarak tanıtılmış ve görevinin uyarmak ve mesajı ulaştırmak olduğu beyan edilmiştir. Aynı şekilde Peygamber'in insanları imana davet ederken baskı yapmasını ve zorlamasını nefyetmiştir:

"O halde (Resulüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin."³

"Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver."⁴

Öyleyse, Kur'ân-ı Kerim'in bakış açısına göre beşeriyetin en büyük eğitmeni ve şeriati en kapsamlı şariat olan Allah Resülü'nün (s.a.a) davetinde zorlama yoktur. Zira hak ve batıl açıktır ve akıl gücüyle ve kulak, göz, kalp vs. gibi tanıma uzuvlarıyla donanmış olan insan, yolunu belirleyebilecek özgürlüğe ve seçim hakkında sahiptir. Artık gelişip insanî ve ilahî kemale erebilmek için kendi başına hidayet yolunda adım atmalıdır. Zira baskı ve zorlama ile manevi kemallere eremeyecektir.

Kur'ân açısından Muhammedî şeriatta baskı ve zorlama olmadığı gibi, ondan önceki şeriatlarda da baskı ve zorlama yoktur. Kur'ân-ı Kerim ilk şariat sahibi Hz. Nuh'un ağzından şöyle buyurmaktadır:

"(Nuh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne

1-*el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Allame Tabatabaî, c.2, s.342.

2-Yunus, 99.

3-Gaşiye, 21 ve 22.

4-Kaf, 45.

dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?"¹

Allame Tabatabaî bu ayetin tefsirinde şöyle buyurmaktadır: "Dinde zorlamayı reddeden ayetlerden biri olan bu ayet bu hükmün en eski şeriatlarda da var olan bir dinî hüküm olduğunu gösterir. Nuh peygamberin şeriatında da bu hükmün var olduğu görülüyor. Bu hüküm hiç nesih edilmeden günümüze kadar geçerliliğini sürdürmüştür."²

C) Allah Resulü'nün (s.a.a) sünneti de baskı ve zorlama yapmamaktı. Emirülmüminin İmam Ali (a.s) Hz. Peygamberi anlatırken şöyle buyurmaktadır:

"Peygamber her zaman güler yüzlü, iyi ahlâklı ve yumuşak huyluydu; sert ve kötü huylu değildi."³

Hz. Peygamberin (s.a.a) bu özelliği, onun hayatı boyunca özellikle peygamberlik yaptığı yirmi üç yılda başarılı olmasının sırrıydı. Kur'ân'da bu noktaya işaret etmektedir:

"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi."⁴

Eğer ilahî rahmet olmasaydı, Hz. Peygamber iyi ve yumuşak huylu davranmak yerine sert ve kötü huylu davransaydı ve hoşgörülü ve dostça tavırlar yerine baskı ve zorlama yolunu seçseydi, şüphesiz davetinde bu kadar başarılı olamazdı. Allah Resulü bu ilahî rahmetten faydalanarak, insanları sorumluluğunu aldığı şeriata davet etti. Kur'ân'ın buyruğuna göre her ne kadar insanların iman etmemesinden rahatsız ve bundan dolayı canını vermek üzere olsa da baskı ve zorlamayla insanların iman etmesine razı değildi. Vahiy şöyledir:

"(Doğrusu) size Rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyeti) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim."⁵

Zira Hz. Peygamber (s.a.a) çok iyi biliyordu ki, kâfirler ona karşı

1-Hud, 28.

2-*el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Allame Tabatabaî, c.10, s.206.

3-Hasan b. Fazl Tabersî, *Mekarimu'l-Ahlâk*, s. 11.

4-Âl-i İmran, 159.

5-Enam, 104.

gelseler, onunla tartışıp ona savaş açsalar da kendisinin ilahî mesajı iletmekten başka vazifesi yoktur ve insanların bu davet karşısındaki negatif veya pozitif her türlü tavrının hesabı Allah'a aittir. Çünkü Allah, kullarının eylemlerini gören ve onlardan haberdar olandır.

"Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: 'Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim.' Ehl-i Kitaba ve ümmîlere de: 'Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?' de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok, eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir."¹

Hız. Peygamberin mantığında zora koşma, eziyet etme ve baskı yoktu. Bilakis, dostluk ve hoşgörü ile davet sorumluluğunu yerine getiriyor ve şöyle buyuruyordu:

"Allah beni davetçi olarak göndermiştir, eziyet eden ve zora koşan değil."²

O kendi yarenlerine daima "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın ve müjdeleyin, nefret ettirmeyin."³ buyuruyordu.

Eğer din hakkında konuşup insanları Allah'a ve onun hidayetine davet ediyorsanız, onları nefret ettirecek şeyler yapmayın ve onları dinden soğutup uzaklaştıracak şeyler söylemeyin: "İnsanlarla Allah'ları hakkında konuştuğunuzda, onları nefret ettirecek ve onlara zorluk çıkaracak şeyler söylemeyin."⁴

Rahmet Peygamberi (s.a.a), hoşgörü ve tatlılıkla insanları kendisine ve hakka cezbedetti. Bir bedevî Arap Peygamberimizin (s.a.a) yanına gelmişti ve ondan bir şey istedi. Hız. Peygamber de ona bir şey verdi, ancak bedevî verilen şeye razı olmadı. Nankörlük edip haddini aştı. Peygamberimizin yanındakiler sinirlendiler. Bedevîye doğru hamle edecekken Hız. Peygamber sakin olmaları için onlara işaret etti. Sonra bedevîyi evine götürdü, bir miktar daha bir şeyler verdi ve ardından da "Razı oldun mu?" diye sordu. Peygamberin yaşam koşullarını ve buna rağmen cömertliğini yakından gören bedevî "Evet, Allah hayrını versin." dedi. Yüce Peygamberimiz ona şöyle buyurdu: "Ashabımın yanında bana

1-Âl-i İmran, 20.

2-*Kenzu'l-Ummal*, c. 3, s. 33, 5328. Hadis.

3-*Kenzu'l-Ummal*, c. 3, s. 37, 5360. Hadis.

4-*Kenzu'l-Ummal*, c. 3, s. 30, 5307. Hadis.

söylediklerinden dolayı onlar sana sinirlendiler. Sana karşı sakinleşmeleri için bu razı oluşunu onların yanında da söylemeni isterim." Bedevî kabul etti ve ertesi gün Peygamberin (s.a.a) dediklerini aynen yaptı.¹

Peygamber bu hoşgörüsüyle hem onun yoldan çıkmasını önledi, hem ashabını sakinleştirerek bedevînin zarar görmesine mani oldu ve hem de ashabına insanları hidayet etmenin ve sapkınlıktan kurtarmanın yolunun düşmanca davranıştan ve zorlamaktan geçmediğini öğretti. Bilakis hidayet yolu, hikmetli davranış, güzel öğüt ve iyilikle tartışmadır.

Allah Resulü (s.a.a) davetçileri ve elçileri çeşitli şehirlere göndereceğinde, onlara insanları müjdelemelerini, işleri kolaylaştırmalarını ve nefret ettirmeden ve dinden uzaklaştırmadan uyarmalarını tavsiye ederdi.

Tarih Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.a) Muaz b. Cebel'i Yemen'e davetçi olarak gönderirken buyurdıklarını şöyle kaydetmiştir:

"Ey Muaz! İnsanlara müjde ver, nefret ettirme ve işleri onlara kolaylaştır, zorlaştırma."²

İslâm'ı tebliğ için gidiyorsun, işinin aslı insanları sevindirmek ve onları İslâm'a cezbetmektir. Öyle bir şey yap ki insanlar İslâm'ın meziyetlerini ve güzelliklerini anlasınlar ve İslâm'a yönelsinler. Peygamber Muaz'a "Uyarma" dememiştir, zira insanları uyarmak Kur'ân'ın belirlediği programlardan birisidir. Hz. Peygamber'in buyurduğu nokta şuydu: "Müjde ver, nefret ettirme." İnsanları İslâm'dan nefret ettirip uzaklaştıracak bir şey yapma. Konuyu insanları İslâm'dan kaçacak şekilde anlatma.

Mekke'nin fethinden sonra, İslâm'ın yüce Peygamberi (s.a.a) kabileleri İslâm'a davet etmek için Mekke etrafındaki şehirlere ordular gönderdi. Hz. Peygamber gönderdiği şahıslara sadece davet etmeyi ve savaşımlarını tavsiye etmiş ve insanların kendi seçimleriyle İslâm'a girmelerini istemiştir. Bu şahıslardan birisi, Benî Cezime kabilesine gönderilen Halid b. Velid idi. Halid, Peygamber'in tavsiyesine uymadı ve silahını yere bırakmalarına ve teslim olmalarına rağmen Benî Cezime kabilesi efratlarının elini bağlatıp bazılarını da öldürdü. Haber Hz.

1-Mustafa Dilşad Tahranî, *Sirey-i Nebevî* (Mantık-ı Amelî), İkinci Defter, s.29.

2-Şehit Murtaza Mutahharî, *Seyri Der Sireyi Nebevî*, Sadra 1367 baskısı, s.209.

Peygamber'e (s.a.a) ulaştığında çok rahatsız oldu ve kibleye yönelip şöyle buyurdu: "Allah'ım! Ben Halid'in yaptığından sana sığınıyorum." Hz. Peygamber Benî Cezime kabilesinin gönlünü almak ve başlarına geleni telafi etmek için para vererek Hz. Ali'yi (a.s) gönderdi. Hz. Ali (a.s) onlara merhametle yaklaşip gönüllerini aldı, öldürülenlerin kan parasını kan sahiplerine verdi ve diğer zararlarını karşıladı. Arta kalan parayı da kabilenin gönlünü aldığından emin olmak için aralarında taksim etti. Hz. Ali (a.s) Peygamber'in yanına geri döndüğünde yaptıklarının raporunu verdi. Hz. Peygamber öyle sevindi ki ona şöyle buyurdu: "Ey Ali! Yapmış olduğun iş, yerinde ve çok güzel bir işti."¹

Baskı ve zorlamadan sakınmak, Hz. Peygamber'in (s.a.a) sadece ashabına tavsiye ettiği bir davranış şekli değildi. Ülke reislerine gönderdiği mektupta da kendisi aynı şekilde davranıyordu. Genel bir araştırmayla, Hz. Peygamber'in (s.a.a) kabile ve ülke reislerine saygı ve merhametle davette bulunduğu ve onları savaşla ve zorlamayla tehdit etmediği görülecektir. Allah Resulü (s.a.a) mektuplarında "...kabul etmediğiniz takdirde, kabilenizin ve kavminizin günahı sizin üzerinizdedir." diyerek onları tehdit edip zorlamıyor, sadece uyarıyordu.²

D) İmam Ali'nin (a.s) de mantığı, zorlamak ve baskı yapmak değildi. İmam Ali (a.s) insanın kendi yolunu seçerken düşüncesine, iradesine, istiklaline ve özgürlüğüne saygı duyardı. İnsanların baskı ve zorla İslâm'ı kabul etmesini istemezdi. Kendi ecdadının doğru ve hak üzere olduklarını bilmesine rağmen evlatlarına yapmış olduğu tavsiyelerde onları ecdatlarının yolunu kabul edip etmemekte serbest bırakmıştı. İlk önce onların yolunda hareket etmeyi tavsiye ederdi ve ardından da özetle şöyle buyururdu: Eğer bazı durumlarda atalarının sünnetini ve yaptıklarını beğenmezsen üzerinde kendin düşün ve araştır. Allah'tan da sana bu araştırmada hidayet etmesini iste ki şüphelerin içine yuvarlanmayasın ve bilmeden düşmanlık etmeyesin.

"Bil ki oğulcağızım, vasiyetimden tutacağın şeylerin bence en sevimlisi, Allah'tan çekinmen, Allah'ın farzlarını yerine getirmen, senden önce gelip geçen atalarının, ehlibeytinden temiz kişilerin yolunu tutmandır. Onlar, yaptıklarına dikkat ettiler, senin dikkat

1-İbn-i Hişam, Siret-i Resulullah, Refiuddin İshak b. Muhammed Hemedanî tercümesi, Asgar Mehdevî tashihi, s. 905-908.

2-Daha fazla bilgi için, *Mekatibu'r-Resul*, Ali Ahmedî Meyanecî.

ettiğin gibi; onlar, işlediklerini düşündüler; senin düşündüğün gibi. Sonra onlar, içinden çıkamayacakları şeyleri bıraktılar, şüpheli gördüklerinden vazgeçtiler. Ama onların yolunu tutmaz da nefsin, seni buna zorlarsa, iyice anlamak, iyice bilmek şartıyla bu yolu tut. Şüphelere uymak, düşmanlıklara başvurmak yoluyla değil. Böyle bir işe girişmeden önce Allah'tan yardım iste, rızasına mazhar olman, seni şüpheyi düşürecek her çeşit fenalıkta bulunmaman, seni sapıklığa götürecek şeylerden kurtulman için başarı dile. Gönülünün arılığı ulaştığına iyice inandın, aklın yattı, reyin/seçimin o işte toplandı, bütün düşüncelerin, bir tek düşünce haline geldi mi de sana anlattıklarına bak, onları hatırla. O iş, gönlüne hoş gelmez, görüşüne, düşüncene uygun olmazsa bil ki geceleyin gözü görmeyen deve gibi bilmeden adım atıyorsun, karanlıklara dalıyorsun. Dini dileyen kişinin bilmeden adım atması, hakla batılı birbirine karıştırması caiz olamaz; bu çeşit şeyden el çekmek daha doğrudur; oğulcuğum, vasiyetimi iyi anla."¹

İmam Ali (a.s), ülke siyasî açıdan en zor durumundayken dahi insanların zorla kendisine uymasını istemedi ve Muaviye ile yapacağı savaşta onları katılıp katılmama konusunda özgür bıraktı. Tüm savaşlarında insanların orduya katılma veya karışmama konusunda seçimi kendilerinin yapması için onları özgür bıraktı. İnsanlar ona itaat etme konusunda biat ettikleri halde, Muaviye ile savaşmak için hiç kimseyi zorla kendi yanında götürmedi. Şöyle buyurmuştu:

"Yaşamayı seviyorsunuz; ben de istemediğiniz şeye sizi zorlayamam."²

Başka bir nakilde İmam, Medine'de ordudan kaçıp Muaviye'ye katılanlar yüzünden rahatsız olan ve çare arayan komutanı Sehl b. Huneyf el-Ensarî'ye mektubunda şöyle yazmıştır:

"Yanında olan, idaren altında bulunan kişilerin bir kısmının birer birer Muaviye'ye katıldığını haber aldım. Onların gitmesiyle sana uyanların sayısının azaldığına, onların yardımından mahrum kaldığına hayıflanma. Onların hidayetden ve haktan kaçarak körlüğe ve bilgisizliğe sığınarak gitmeleri, onlara sapıklığa düşmek

1-*Nehcü'l-Belaga*, 31. Mektup.

2-*Nehcü'l-Belaga*, 208. Hutbe.

bakımından yeter bir belâdır. Senin için de onlardan kurtulmak bakımından adeta şifadır."¹

İmam Ali (a.s), Abdullah ibn-i Abbas'ın yerine Fars bölgesine vali olarak atadığı Ziyad b. Ebih'e sertlikten ve zorlamadan uzak durmasını emretmiştir:

"Adaleti icra et ve zulümden sakın; zira zulüm, halkı avare eder ve adaletsizlik, kılıcı kınından çeker."²

İmam Ali (a.s), Malik Eşter'e de yazdığı emirnamede baskı ve zorlamadan sakınmasını emretmiş ve zorlamaktan sakınan rehberlere halkın itimat edeceğini buyurmuştur:

"Bil ki halkı valiye itimat etmeye cezbeden, onlara ihsanda bulunmak, vergilerini düşürmek ve vazifeleri olmayan işlere zorlamamaktan başka bir şey değildir."³

Zorlamak, öğrencinin eğitmenine karşı beslediği hüsn-ü zannı, su-i zanna dönüştürür ve nefret etmek ve eğitmene muhalefetten başka hiçbir sonucu yoktur. Bazen İmam'ın kontrolü altında olan bölge halkı bir işi yapmak istiyorlardı ve bundan dolayı sorumlu olan validen hükümet kararı istiyorlardı. Vali de İmam'a mektup yazıp hükümet kararı istediğinde İmam şöyle buyuruyordu:

"Ben hiç kimseyi, yapmak istemediği bir şeye zorlamam."⁴

İmam yukarıdaki cümleyi Kurze b. Ka'b'ın yazmış olduğu mektubun cevabında buyurmuştur. Kurze mektubunda şöyle yazmıştı: "Halk yanıma gelip eski bir nehirlerinin olduğunu ve bölgelerinin yeşermesi için yeniden kazılması gerektiğini söylüyorlar. Sizin böyle bir emri vermeniz için bana rica ediyorlar." İmam da cevabında yukarıdaki cümleyi buyurmuş ve şöyle yazmıştır:

"Onları davet et ve birlikte meşveret edin. Eğer durum dedikleri gibiyse, çalışmak isteyenlere izin ver. İşin sonucu da (su ile dolmuş nehir de) o işte çalışanlarındır..."

Şimdiye kadar nakledilenlerden anlaşılmıştır ki, hem Kur'an'ın mantığı, hem Allah Resulü'nün (s.a.a) sünneti ve hem de İmam Ali'nin (a.s) ve diğer imamların sünneti, özellikle inanç konularında baskı ve

1-*Nehcü'l-Belaga*, 70. Hutbe.

2-*Nehcü'l-Belaga*, 476. Hikmet.

3-*Nehcü'l-Belaga*, 53. Mektup.

4-Ahmed ibn Yahya ibn Babir Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, c. 2, s. 390.

zorlamadan sakınmaktır. Aynı şekilde baskı ve zorlama, insanı özgür ve seçim hakkı bulunan bir varlık olarak gören insanbilim temellerine terstir.

Zikredilenler, insanı itaatkâr ve inançlı yapma konusunda baskı ve zorlamanın yasak oluşu hakkındaki delillere genel bir bakıştır. Elbette bu deliller, dini tebliğ etmeye ve teklif yaşından sonrasına yöneliktir. Ancak eğitim hakkında ve özellikle küçük yaşlara yönelik eğitimde Hz. Peygamber'in şu hadisine istinat edilebilir:

"Evlat (ilk) yedi yıl efendidir, (ikinci) yedi yıl köledir..."¹

Peygamber'in (s.a.a) bu buyruğuna göre, çocuk ilk yedi yılda efendidir ve efendiliğin gereği de onun özgür olmasıdır. Bu yıllar içinde ona bir şey emredilmez ve bir şeyden men edilmez, baskı ve zorla bir şeyi yapmaya veya yapmamaya mecbur bırakılmaz. Öyleyse bu yaşlardaki çocukların eğitiminde onları zorlamak yasaktır. Ancak ikinci yedi yıl, Peygamber'in buyruğuna göre kölelik; (bir şeyi yapması veya yapmaması için) izin alması gereken yıllardır. Zira köleliğin gereği budur.

Bu yöntemi beyan etmekteki kastımız, eğitimin genelinde baskı ve zorlamayı kabul etmememiz değildir. Kastımız, eğitime hâkim olan ruhun baskı ve zorlamadan uzak olması gerektiğidir. İster istemez bazı durumlarda bu yöntemi de kullanmak gerekmektedir.

İslâm genel olarak hiç kimseye mutlak bir özgürlük vermemektedir. Öğrenciyi kendi haline bırakmak da, hatta gerekli olan durumlarda onu zorlamamak da aklın kabul edebileceği bir yöntem değildir. Kısas, diyet, hadler ve İslâm şeriatındaki diğer hükümlerin ve hatta dindar olmayan toplumlardaki hüküm ve kanunların varlığı, bireylerin özgürlüklerinin sınırları olduğuna ve fertlerin eğitiminde zorlamaya izin verilmesine işaret etmektedir.

Başka bir ifadeyle, bireyin eğitiminde birinci ilke seçiminde özgür olmasıdır. Ancak birey özgür seçimiyle ilahî hidayet yolundan çıkıp kendisine ve toplumuna zarar verecek ortamı yaratması durumunda özgürlüğü kısıtlanır. İslâm böylesi durumlarda ebeveyne ve öğretmenlere,

1-*Biharul-Envar*, c. 104, s. 95, 42. Hadis. Hadisin tam metni: "Evlat, (ilk) yedi yıl efendi (ve evin sahibidir), (ikinci) yedi yıl köle (ve evin hizmetkârıdır), (üçüncü) yedi yıl vezir (ve danışmandır). Eğer yirmi bir yaşına kadar onun huyundan ve ahlâkından razıysan ne âlâ; değilsen terbiye etmeyi bırak. Zira sen Allah katında sorumluluğunu yerine getirdin."

çocuğu zorlayarak ve hatta ona bedensel ceza vererek yanlış yoldan döndürüp kurtarmaya izin vermiştir.

2- Zorlamanın Tatsız Sonuçları

Aslında eğitim, bireyin kendi isteği ve içsel motivasyonu olmadan gerçekleşmez. Eğitim sanatı, tehdit, baskı ve zorlamayla bireyin eğitimi değil, tamamen öğrencinin, kendisini eğitmen ile eğitmek ve problemlerini gidermek istemesidir. Eğitim yolundaki engeller, güç kullanılarak ortadan kaldırılabilir. Ancak bireyler zorlanarak eğitim yoluna çekilemez ve iman kalplerine zorlayarak yerleştirilemez. Bireyin kendisi istemeli ve eğitim için işbirliği yapmalıdır ki hem kendisindeki ve hem de eğitimi kabul etmesi karşısındaki engeller ortadan kaldırılabilsin. İnsanları diktatörce davranışlarla kendine yol arkadaşı edebilirsin, ancak böyle bir hareket fitrata uygun eğitim değildir ve zaten eğitim önündeki en ciddi engeller olan nifaka ve küfre neden olur.¹ Baskı ve zorlama eğitim açısından kötü sonuçlar doğurur. Şimdi bunlardan birkaçına değineceğiz.

2-1 Eğitilmemek

Genel bir bakışta, baskı ve zorlamanın ilk ve en büyük sonucunun eğitilmemek olduğu söylenebilir. Eğitmenin baskı ve zorlama yöntemini kullanmaktaki amacı, öğrenciyi eğitmek ve onu hidayet yoluna sokmaktır. Hâlbuki bu yöntem tam ters etki yapmaktadır ve aslında kendisi eğitim önündeki bir engeldir. Zira insan, özgür bir ruha sahip olduğu için diktatörlüğü, baskı ve zorlamayı kabul etmemekte ve bunlara tepki göstermektedir. Diğer taraftan zorlamaya dayalı bir eğitim insan tabiatına ters olduğundan dolayı bu, onun eğitilmesini engellemektedir.

"Eğitimin insanın tabiatıyla kaynaşması gerekir ve fitratıyla bir olmalıdır. 'Dışarıdan' olan her çeşit eğitim ve öğrencinin tabiatıyla ve fitrî içsel motivasyonu ile uyumlu olmayan her çeşit kural, başarısızlıkla sonuçlanacaktır."²

1-Mustafa Dilşad Tahranî, *Mah-ı Mihrpervar (Terbiyet Der Nehcü'l-Belaga)*, Haneyi Endişeyi Cevan, Tahran 1378, s. 58.

2-Abdulazim Kerimî, *Zarar Oluşturan Eğitim*, s. 62.

Yani eğitimci tarafından öğrenciye dışarıdan zorlanan ve onun fitrat ve içsel istekleriyle uyumlu olmayan her çeşit eğitim, başarısız olacaktır. Zira gerçekten kabul edilmiş olmayacaktır. Kabul edilmiş olsa bile bu, yüzeysel olacaktır.

Eğitmek, öğrencinin kalbinde inanç oluşturmak ve ona imanı yerleştirmektir. Şehit Mutahharî'nin bu konudaki görüşü şöyledir: "İman ve inanç baskıyla oluşturulmaz, sevgi ve aşk baskıyla oluşturulmaz, içsel temayüller baskıyla oluşturulmaz... Evet, birisi 'filancayı seviyorum' diye yalan söyleyene kadar dövülebilir. Ancak eğer dünyanın tüm sopalarını sırtında kırsan dostluk oluşur mu? Böyle bir şeyin gerçekleşmesi imkânsızdır. Bunun başka bir yolu var. Yolu hikmet ve güzellikle nasihattir, yolu güzellikle mücadeledir."¹

İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

"İlahî delil ve hüccetler, baskı ve zorla oluşturulmaz."

İmam bir cümleyi devamlı söylerdi: "Beni kaybetmeden önce sorun bana." Bir seferinde, Yahudînin biri terbiyesizce İmam'a itiraz etti ve hiçbir şey bilmeyen ama iddialı biri olduğunu söyledi. İmam'ın yarenleri ona karşı gelmek için davrandıklarında, onları bu hareketlerinden men etti ve şöyle buyurdu: "Onu bırakın ve acele etmeyin. Zira ilahî hüccetler zorla ikame edilmez ve ilahî deliller zorla ispat edilmez." Eğer ilahî hüccetleri ikame etmek istiyorsanız, yolu yumuşaklık ve hoşgörüdür. Zira iş, kalp ve düşünceyledir. Sonra İmam şöyle buyurdu: "Her ne sorun varsa sor ve ben cevap vereyim." Yahudî sorusunu sordu ve İmam da cevap verdi. Yahudî aldığı cevabın doğru olduğunu tasdik için de başını sallıyordu. Sonunda kelime-i şahadeti söyledi ve Müslüman oldu."²

Eğer İmam yarenlerini sakinleştirmeseydi ve onlar o Yahudî'yi kızarak ve döverek yerine oturtsalardı, asla Müslüman olmamakla birlikte, İslâm'dan, Müslümanlardan ve İmam'dan nefret edecekti ve onlara karşı kalbinde kin besleyecekti.

Eğitim, eğitimcinin programlarının öğrencinin kalbinde kabulüyle gerçekleşir. Eğer kalbin böyle bir rağbeti olmazsa ve programlara ilgisiz davranılırsa sonuca ulaşmayacaktır. Zira kalbe baskı ve zorlama olursa, körleşir ve programın güzelliklerini ve faydalarını anlamaz. Bu nükte,

1-Murtaza Mutahharî, *Sireyi Nebevî*, s. 225. Cümle sonundaki ayet: Nahl, 125.

2-Murtaza Mutahharî, *Sireyi Nebevî*, s. 226. *Sefinetu'l-Bihar*, c.1, s.586.

zarif bir psikolojik tespittir ve bunu bin dört yüz yıl önce İmam Ali (a.s) açıkça dile getirmiştir: "Kalplerin ilgi, ikbal ve ayrılık halleri vardır. Öyleyse ilgi ve ikbal hallerinde onları ele geçirin (yani kalbin temayülünü artırın ve onu zorlamayın). Zira kalp zorlanırsa körleşir (ve bu durumda anlayış ve kabulden yoksun kalır)."¹

2-2 İzzet-i Nefsin Tezyifi

Zorlamanın sonuçlarından birisi de bir tür aşağılanma duygusundan kaynaklanan izzet-i nefsin tezyifi, yani gururun kırılması olabilir. Bazı durumlarda bireyin duygularına, inançlarına ve temayüllerine dikkat edilmezse, öğrencinin nadiren seçme hakkı olsa ve kendinden güçlüler tarafından bazı işleri kabul etmeye mecbur bırakılsa, kendine güven duygusu zayıflar ve bir çeşit boşluk, beyhudelik ve işe yaramazlık hissine duçar olur. Eğer bu duygular şiddetlenirse, aşağılık kompleksiyle sonuçlanır.

Kendini küçük görme, kendine güvensizlik, birine bağımlılık ve körü körüne itaat etmek de baskı ve zorlamanın sonuçlarındandır. Devamlı baskı altında olan, karar verme ve seçim cesareti ve izni olmayan ve baskı değneğini devamlı başının üstünde gören bir insan, hayat neşesini kaybeder ve sonunda hayata küser.

2-3 Nifak ve İkiyüzlülük

Zorlama, nifak ve ikiyüzlülük isminde tehlikeli sonuçları da beraberinde getirebilir. Birey kendi isteği olmadığı halde zorlama nedeniyle bir işi kabul ettiği için nifak tehlikesine düşebilir. Zira bir taraftan kendi isteklerinden, eğilimlerinden ve inançlarından vazgeçememektedir, diğer taraftan da kendisini mecbur bırakan güç karşısında direnememektedir. Bundan dolayı nifaka yönelecektir. Ne zaman kendisini kontrol altında tutan eğitmeni uzakta görse, hırsla zorla men edildiği şeyi yapacaktır. Ancak eğitmeninin yanında kendini halis itaatkâr ve programları uygulamaya hazır biri gibi gösterecektir.

2-4 Misilleme Girişimi

Eğitmene misilleme girişimi de zorlamanın başka bir sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Zira insan ruhu, baskı ve zorlama karşısında

1-*Nehcü'l-Belaga*, 193. Hikmet.

sınırlı derecede direnebilmektedir. Eğer zorlama, insan ruhunun direnebileceği sınırı geçerse, öğrenci asileşir ve eğitime itaat etmez, yardımcı olmaz ve işbirliği yapmaz. Eğer gücü yetiyorsa eğitmenine karşı açıkça direnir ve ona eziyet etme girişiminde bulunur. Eğer gücü yetmiyorsa, gizli olarak intikam almaya ve işleri bozmaya çalışır.

2-5 Kötülüğü Öğrenme

Eziyet gören ve baskı ve zorlama altında olan öğrenci, aynı zamanda kendi eli altındakilere zorbalık ve zulüm yapmayı da öğrenir. Zira eğitmenler, öğrenciler için her zaman pratikte modeldirler. Eğitmenlerin sergilediği her türlü davranış, öğrencilere aynı şekilde intikal edebilir.

Özet

Zararlı yöntemlerden üçüncüsü baskı ve zorlamadır. Baskı ve zorlamanın kanun koyucu açısından yasak oluşunu aşağıdaki delillerle beyan edebiliriz:

1-Ayet ve hadisler. İnsanın en belirgin özelliklerinden birisi, özgür ve seçme hakkına sahip oluşudur. Bireye baskı yapmak ve zorlamak, ona bahşedilmiş ilahî hediyeden mahrum bırakmaktır ve bu şeriat ve geleneklerin zıddı bir davranıştır.

2-Kur'ân-ı Kerim'in açık ayetine göre, ilahî sünnet insana imanı ve dinî inancı zorla ve baskıyla kabullendirmek değildir. Bu nokta Kur'ân'ın "*Dinde zorlama yoktur...*" gibi birçok ayetinde görülmektedir.

3-Allah Resulü'nün (s.a.a) sünnetinde ve pratik yaşantısında da baskı ve zorlama olmadığını görmekteyiz. Yüce İslâm Peygamberi'nin insanlara ve toplumun değişik sınıflarına davranışını ve ahlâkını anlatan ayet ve hadislerde bu konuya açıkça işaret edilmiştir. Bu bölümde bunlardan bazılarına değindik.

4-İmam Ali'nin (a.s) mantığı da baskı ve zorlamayı terk etmek yönündedir. İmam'ın halkla olan diyaloglarından ve valilerine yazdığı emirnamelerden bazılarını, bu konuyu teyit etmesi açısından yine bu araştırmada zikrettik.

Eğitim için kullanılan bu yöntemin en bariz sonucu öğrenciyi

1-Bakara, 256.

eğitememektir. Zira eğitmek, eğitim programıyla eğitilebileceğine dair öğrencide inanç oluşturmaktır. Baskı kurarak ve zorlayarak kalpte inanç oluşturulamaz. Buna ilave olarak, aşağılık kompleksi, kendini küçük görme, kendine güvensizlik, birine bağlılık, körü körüne itaat, nifak ve ikiyüzlülük ve intikam ve misilleme girişimi de baskı ve zorlamanın yol açacağı zararlardan bazılarıdır.

